

VERTAILEVA POLITIIKAN TUTKIMUS

Jan-Magnus Jansson

Valtio-oppi systemaattisena yhteiskuntatieteenä

Tämän kirjoituksen tarkoituksena ei ole tuoda esille uusia empiirisiä tutkimustuloksia eikä myöskään julistaa ikuisia totuuksia 'ex cathedra'. Pyrin ainoastaan esittämään joitakin näkökohtia valtio-opin metodisista ongelmista, jotka voivat palvella jatkokeskustelun pohjana. Tavallaan esittämäni ajatukset ovat jatkoa siihen keskusteluun, jota käytiin Valtiotieteellisen Yhdistyksen kokouksessa helmikuussa 1961 ja joista on julkaistu eräitä otteita sanotun vuoden POLITIIKAN numerossa 1. Silloin valaistiin politiikan tutkimuksen ongelmia eri tutkimushaarojen edustajien taholta tavalla, joka herätti sangen vilkasta mielenkiintoa.

Helmikuussa 1961 pitämässäni alustuksessa lähdin siitä, että valtio-oppi — eli, kuten mieluummin sanoisin termillä, jota varovasti yritän salakuljettaa julkiseen keskusteluun: *politologia*¹ — on politiikan realistista ja systemaattista tutkimusta. Väittäisin, että sanat 'realistinen' ja 'systemaattinen' määrittävät valtio-opin sijan tieteiden piirissä samalla tavalla kuin leveys- ja pituusaste ilmaisevat jonkin paikkakunnan sijainnin maapallolla.

Sanalla 'realistinen' on nyt käsittelemässäni yhteydessä toissijainen merkitys. Se palvelee ennen kaikkea rajan vetämistä politologisen ja normatiivisesti orientoituneen oikeustieteellisen tutkimustavan välillä. Samoin se symbolisoi valtio-opin itsenäisyyttä eräitä metafysisiä ja eettillis-uskonnollisia katsantotapoja kohtaan, joilla tänäkin päivänä on huomattava merkitys poliittisen toiminnan kannustimina, mutta jotka eivät kuulu varsinaisen tieteen piiriin. Tämän kirjoituksen tarkoituksena on kuitenkin keskittyä yksinomaan määritelmän toiseen pääosaan eli valtio-opin asemaan *systemaattisena* tieteenä. Tässä ominaisuudessa valtio-oppi eroaa ennen kaikkea *historiantutkimuksesta* (tarkemmin sanoen poliittisesta historiasta). Samalla valtio-opin luonnehtiminen systemaattiseksi yhteiskuntatieteeksi sijoittaa sen siihen tieteiden ryhmään, johon kuuluvat myös kansantaloustiede, sosiologia ja vii-

meksi mainitun monet haarat kuten kriminologia, sosiaaliantropologia jne. sekä mahdollisesti psykologia. Voidaan todeta, että empiiriset tieteet yleensä ovat jaettavissa historiallisiin ja systemaattisiin. Tämä jako koskee myös luonnontieteitä; on luonnontieteellisiä aloja, joiden käsittelytapa on vahvasti historiallinen. Ennen kaikkea tämä erotus on kuitenkin tärkeä ns. kulttuuritieteiden alalla. On helposti havaittavissa, että yhteiskuntaelämän eri aloja varten on rinnakkain olemassa sekä historiallinen että systemaattinen tutkimushaara, jotka tutkivat samaa aineistoa eri lähestymistapaa käyttäen. Niinpä talouselämää tutkivat kansantaloustiede ja taloushistoria, politiikkaa valtio-oppi ja poliittinen historia sekä muita sosiaalisia ilmiöitä sosiologia ja sosiaalihistoria alalohkoineen.

Tarkoitukseni ei ole puuttua siihen laajaan keskusteluun, jota vuosikymmeniä on käyty historiantutkimuksen tavoitteista ja menetelmistä. Tämä keskustelu ei ole päätyneet yksimielisyyteen eikä yleisesti hyväksytyä vastausta ole saatavissa nimenomaan niissä kohdin, jotka tämän kirjoituksen aiheen kannalta ovat tärkeitä. Kuitenkin voidaan väittää, että useimpien historiantutkijoiden käsityksen mukaan historia eroaa systemaattisista yhteiskuntatieteistä kahdessa suhteessa. Ensinnäkin sen esitystapa on *kronologinen*; historiantutkija siis tarkastelee ja esittää asioita niiden ajallisessa järjestyksessä etsien ne kausaaliset siteet, jotka yhdistävät myöhemmät tapahtumat aikaisempiin. Toiseksi historiantutkimus on *'individualisoiva'*; se ei pyri yleistykseen, vaan käsittelee yksityisiä tapauksia niiden erikoislaatuisessa ajallisessa ympäristössä. Siitä, missä määrin yleistäminen kuuluu historioitsijoiden tehtäviin, käyvät mielipiteet tosin jossain määrin ristiin. Mutta uskoisin, että Ernest Nagel on sattuvasti luonnehtinut ainakin useimpien historiantutkijoiden työskentelytapaa väittäessään, että historiantutkija tosin työssään edellyttää yleisten yhteiskunnallisten 'lainalaisuuksien' olemassaoloa ja käyttää niitä hyväkseen — muutenhan ei syistä ja seurauksista voisi olla puhettakaan — mutta hän ei katso tällaisten lainalaisuuksien *todentamisen* (establishment) kuuluvan tieteelliseen tehtäväänsä.²

Molemmissa kohdin valtio-opin menetelmät eroavat jyrkästi historiantutkimuksesta. Valtio-opin esitystapa ei periaatteellisesti ole kronologisesti kuvaileva — joskin niiden historiallisten tosiseikkojen selvittäminen, joihin valtio-opin yleistyksiset rakentuvat, usein tekevät tämän tapaisen kuvauksen välttämättömäksi myös politologisissa töissä — vaan se ryhmittelee käsittelemänsä ilmiöt niiden *samanlaisuuden* ja *erilaisuuden* mukaan, eristäen ne ajallisesta ympäristöstään. V. O. Key viittaa tähän kirjoittaessaan: 'The political scientist seeks uniformities of action to be able to describe political phenomena in general terms'.³ Politologi siis systematisoi havaintojaan mahdollisimman tarkan käsitteistön avulla; hänen tutkimuksensa kohteena ei varsinaisesti ole — ottaaksemme muutaman esimerkin — Italian *Democrazia*

Cristiana (vaikka tämä puolue olisikin hänen työnsä empiirinen pääkohde) vaan kristillisdemokraattiset puolueet yleensä; tai hänen lopullinen tavoitteensa ei ole kuvailla Sir Alec Douglas-Homen ja Mr. Harold Wilsonin kilpailua Englannin valitsijoiden suosiosta (vaikka hän keräisikin aineistonsa Englannista tämän vuoden vaalien aikana), vaan puolueiden välistä kilpailua kaksipuoluemaassa. Keyn sanontatapa ei tee täyttä oikeutta nykyisen politologian lopullisille pyrkimyksille: sillä tämä tiede pyrkii viime kädessä pitemmälle kuin pelkkään 'ilmiöiden kuvaamiseen yleisin termein'. Viime vuosina käydyissä keskusteluissa on ehditty todeta jo useasti, ettei valtioppi voi lopullisesti asettua täysvaltaisten yhteiskuntatieteiden piiriin, ellei se vakavasti pyri yhdistämään irrallisia ja ahtailla erikoisaloilla liikkuvia yleistyksiään laajempiin 'lainalaisuuksiin', jotka muodostavat mahdollisimman aukottoman järjestelmän.⁴ On tuskin tarpeellista tähdentää, miten kaukainen tämä päämäärä vielä on, ja voidaan jopa asettaa sen täydellinen saavuttaminen kyseenalaiseksi. Joka tapauksessa modernin valtio-opin päämääränä on jatkaa niiden suurten systemaattikkojen työtä, jotka Aristoteleesta Marxiin ja Spenceriin saakka ovat pyrkineet luomaan kokonaiskuvan poliittisista ilmiöistä. Ero on siinä, että työkalut, jotka ovat nykyisten tiedemiesten käytettävissä, ovat verrattomasti tehokkaampia, ja että nykytieteessä vaatimus teorianmuodostuksen ja empiiristen havaintojen välisestä yhdenmukaisuudesta on ehdoton. Leonardo da Vinci on sanonut, että tutkimustyössä teoria on kenraali ja kokeilut sotilaita.⁵ Jos viemme tämän nerokkaan vertauskuvan askeleen pitemmälle, voimme sanoa, että kenraalin on suunnitellussaan operaatioitaan välttämättä otettava huomioon sotilaittensa kapasiteetti kulloisesakin tilanteessa.

Olisi houkuttelevaa jatkaa systematisoinnin yleisten edellytysten pohtimista politiikan tutkimuksen alalla. Tarkoitukseni on kuitenkin ollut pelkästään taustan esittäminen tämän kirjoituksen varsinaiselle aiheelle, eli vertailevan politiikan tutkimuksen tehtävälle nykyaikaisessa politologiassa.

Vertaileva tutkimus tieteellisen prosessin vaiheena

Politiikan alalla tapahtuva vertaileva tutkimus mainitaan usein valtio-opin eräänä haarana. Niinpä Unescon v. 1950 laatimassa valtio-opin tutkimuskentän inventoinnissa mainitaan yhtenä kohtana 'poliittisten instituutioiden vertaileva tutkimus'.⁶ Tätä mainintaa voidaan arvostella kahdelta eri näkökannalta. Ensinnäkin voidaan vertailevasti tutkia muitakin politiikan alaan kuuluvia kohteita kuin julkisia laitoksia kuten parlamentteja, hallituksia tai kansainvälisiä järjestöjä; voidaan vertailla keskenään esim. valitsijoiden käyt-

täytymistä tai politiikassa toimivien ryhmien asenteista erityyppisissä ympäristöissä. Toiseksi — ja tämä on aiheemme kannalta oleellista — 'vertaileva tutkimus' ei ole mikään aihepiiriltään itsenäinen valtio-opin lohko, joka olisi verrattavissa esim. poliittisten puolueiden, poliittisen johtajiston tai paikallisen itsehallinnon tutkimiseen. Se on pikemminkin eräs tutkimusprosessin *vaihe* tai *aste*, joka liittyy yhteiskuntatieteellisen tutkimuksen erikoisluonteeseen. Tämä vaihe sijoittuu yksityisten havaintojen tekemisen ja teoreettisten yleistysten laatimisen välille: se on silta, jonka yli sen on kuljettava, joka haluaa siirtyä yksityiskohtia kuvailevasta tutkimustavasta systematiikkaan.

Vertailua eri tahoilla saatujen tutkimustulosten kesken tapahtuu tietenkin kaikissa tieteissä. Jos Popperin kuuluisaa ajatuskulkua seuraten haluamme korostaa, että tieteen objektiivisuuden ratkaiseva tae on siinä enemmän tai vähemmän institutionalisoidussa keskustelussa, jota taukoamatta käydään tieteellisessä maailmassa, voimme sanoa, että eri tilanteissa tehtyjen havaintojen jatkuva vertailu on koko tieteellisen prosessin välttämätön osa.⁷ Mutta tämä vertaileva vaihe on luonteeltaan jossain määrin erilainen eri tieteissä. Systemaattisissa luonnontieteissäkin on tarkasti vertailtava keskenään eri tutkijoiden saamia tuloksia (sekä tietenkin myös saman tutkijan eri tilanteissa tekemiä havaintoja); mm. on tutkittava, johtuvatko erilaiset tulokset siitä, että havainnot on tehty *eri olosuhteissa*. Juuri viimeksi mainittu seikka selittää, miksi vertailu on vielä verrattomasti tärkeämpi yhteiskuntatieteissä kuin luonnontieteissä. On tunnettu tosiseikka, että niiden tekijöiden määrä, jotka voivat aiheuttaa vaihteluja 'kokeilutilanteissa' (tämä sana peittää tässä myös tilanteita, jotka eivät ole kokeiluja sanan ankarassa mielessä, esim. historiallisia tapahtumia), on huomattavasti suurempi yhteiskuntatieteellisellä kuin luonnontieteellisellä alalla. On periaatteellisesti suhteellisen merkityksentöntä, suoritetaanko kirurginen leikkaus USA:ssa vai Kiinassa, Suomessa vai Nigeriassa; mutta jos on kysymys esim. äänestäjien käyttäytymisestä, silloin sekä poliittinen järjestelmä instituutioineen ja arvoineen että äänestäjien psykologia vaihtelevat ratkaisevasti maasta toiseen.

Poliittisten ilmiöiden 'kulttuurisiodnnaisuus' on tietenkin ikivanha havainto; voidaan väittää, että siihen vedottaessa esitetään kaikille tuttu seikka, *commonplace*. Mutta koska tämä seikka on samalla tieteen kaikkein kipein kohta, sen pohtiminen on välttämättömyys; ja on myös syytä kysyä, onko sen merkitys yleistyksiä tehtäessä aina otettu riittävästi huomioon. Liian usein vertailu rajoittuu pariin, kolmeen tapaukseen (esim. muutamien johtavien länsimaiden poliittisesta elämästä tehtyihin havaintoihin), joiden pohjalta väitetään määrätyn 'lain' vallitsevan politiikan alalla. Palaan vielä näihin puutteisiin; mutta haluan heti korostaa, etten yhdy niihin skeptikkoihin, jotka etukäteen kieltävät ainakin laajempien yleistysten mahdollisuudet val-

tio-opissa, siten mukavasti vapautuen niistä ankarista vaatimuksista, joita siirtyminen kuvailevasta systemaattiseen esitystapaan asettaa tutkijalle. Ennen kaikkea *erilaisuuksien* havaitseminen esim. kahden maan muodollisesti samantyyppisten laitosten toiminnassa ei suinkaan ole seikka, joka sulkee pois 'invarianssien löytämisen'. Päinvastoin, nimenomaan erojen toteaminen voi systemaattikon kannalta olla paljon hedelmällisempi kuin samankaltaisuuksien löytäminen. Jos, ottaaksemme klassillisen ja epäilemättä jonkin verran kuluneen esimerkin, huomaamme, että parlamentaariset järjestelmät Englannissa ja Ranskassa (kolmannen ja neljännen tasavallan aikoina) toimivat huomattavasti eri tavoin, tämä voi johtaa mitä arvokkaimpiin havaintoihin siitä, miten puoluelaitos, historialliset ennakkotapaukset, yhteiskunnan kulttuurinormit jne. vaikuttavat poliittisen järjestelmän toimintaan. Samoin havainnot siitä, miten Englannista tuotu parlamentaarinen hallitustapa *à la Westminster* jo muutaman vuoden kuluessa on muuttunut täysin toisenlaiseksi sellaisissa maissa kuten Ghanassa ja Tanganjikassa, antavat aihetta tutkia, miten taloudellisesti alikehittyneen ja kansallista integraatiota vielä saavuttamattoman maan olosuhteet vaikuttavat muualta saatuihin poliittisiin muotoihin.

Poliittisten ilmiöiden yleiseen 'kulttuurisidonnaisuuteen' liittyy toinenkin syy, joka varoittaa tekemästä nopeita päätelmiä yksityisistä havainnoista yleisiin teorioihin ilman vertailevaa väliastetta. Tämä on näkemys, jota haluaisin kutsua *funktionaaliseksi*, mutta jota mm. Eino Kailan jälkiä seuraten voidaan myös nimittää *holistiseksi*. Tämä tarkoittaa sitä, että poliittisessa järjestelmässä — kuten muissakin sosiaalisissa järjestelmissä — järjestelmän osat muodostavat toimivan kokonaisuuden eivätkä ole tutkittavissa irrallisina ilmiöinä, tuntematta niiden tehtävää kokonaisjärjestelmässä. Ilmiö 'poliittinen puolue' ei ole funktionaalisesti katsoen sama asia kaksipuolueissa kuten USA:ssa ja Englannissa kuin Tanskan tai Suomen kaltaisessa monipuolueessa; ero on tietenkin vielä selvempi, jos näitä maita verrataan yhden puolueen hallitsemiin maihin kuten Meksikkoon tai Tanganjikaan, puhumattakaan täystotalitaariseen (mutta virallisesti useiden puolueiden järjestelmään rakentuvaan) Kiinaan. Nämä ovat helppoja ja havainnollisia esimerkkejä; mutta varoittavien tienviittojen määrää on lisättävä, kun pyritään vertaamaan klassillisia anglosaksisia kahden puolueen maita vaikkapa Itävallan kahden puolueen järjestelmään, joka toimii aivan poikkeavalla tavalla omituisen *Proporz*-järjestelmän puitteissa. Nämä varoitukset eivät tarkoita epätoivon herättämistä. Niiden tarkoituksena on ainoastaan korostaa, että sinänsä tarkkoja menetelmiä noudattamalla saadut havainnot eri yhteiskunnista *voivat* olla vailla vertailukelpoisuutta, jos jätetään kulloisenkin poliittisen kokonaisjärjestelmän erikoisluonne huomioonottamatta.

Vertailevan tutkimuksen lajeja

Käsite 'vertaileva tutkimus' on erittäin laaja. Olisi helppo luetella mitä moninaisimpia vertailun muotoja, jotka esiintyvät tai voisivat esiintyä tutkimuksessa. Tämäntapainen luettelo kuitenkin tuskin palvelisi järkevää tarkoitusta. Sitä vastoin on hyödyllistä viitata joihinkin vertailevan politologisen tutkimuksen päämuotoihin, joilla on huomattavaa käytännöllistä merkitystä.

a. Ensimmäinen ja käytännössä tärkein vertailevan tutkimuksen päätyyppi tutkii *samantyyppisiä poliittisia ilmiöitä sellaisina kuin ne esiintyvät eri poliittisissa järjestelmissä*. On vielä korostettava, että tutkittava 'poliittinen ilmiö' voi olla mikä tahansa politiikan tutkijaa kiinnostava kohde: muodollinen valtiollinen insitituutio, epävirallinen poliittinen ryhmä, poliittinen käyttäytymismuoto, ideologia tms. Sana 'poliittinen järjestelmä' on tässä kirjoituksessa toistaiseksi jäänyt vaille määritelmää, mutta mainittakoon, että se mitä kulloinkin katsotaan 'poliittiseksi järjestelmäksi' riippuu ratkaisevasti tutkimuksen asettamista tavoitteista. Valtio-opissa toimivat hyvin usein 'kansalliset' poliittiset järjestelmät eli yksinkertaisemmin sanoen valtiot yksikköinä, joilla tutkimus operoi, ja tässä käsiteltävänä oleva vertailu tapahtuu siis valtioiden kesken. Tutkitaan, miten valitsijat osallistuvat vaaleihin Suomessa, Norjassa ja Itävallassa; miten parlamentaarinen valiokuntalaitos on kehittynyt Ranskassa, Intiassa ja Kreikassa; tai mitä 'sosialismilla' tarkoitetaan Hollannissa, Ghanassa ja Puolassa. Mutta jos tutkimuksen perspektiivi muuttuu, voivat 'järjestelminä' toimia myös ylikansalliset järjestelmät, kuten kansainväliset järjestöt tai valtioiden väliset liittoutumat, tai toisaalta alikansalliset järjestelmät, kuten osavaltiot, paikalliset itsehallintoyhdyskunnat, puolueet, etujärjestöt jne. Tällainen vertailu, jota ehkä voisi sanoa 'intersystemaattiseksi', palvelee ainakin kahta erittäin tärkeää tieteellistä tarkoitusta. Ensinnäkin ainoastaan sen avulla voidaan todeta, mikä kantavuus tietyssä ympäristössä tehdyllä havainnolla on, ts. onko kysymyksessä yleispätevä 'laki' vai ainoastaan paikallisista tai muista tilapäisistä tekijöistä aiheutunut seuraus. Toiseksi voidaan intersystemaattisen vertailun avulla tehdä havainnot poliittisten ilmiöiden samanlaisuudesta ja erilaisuudesta eri ympäristöissä — havainnot, jotka voivat selittää fyysisten ja psyykisten tekijäin vaihtelujen vaikutusta poliittiseen elämään ja tätä tietä johtaa tiedettä laajempiin yleistyksiin.

b. On myös tavallista vertailla keskenään *jonkin poliittisen ilmiön ominaisuuksia sen eri kehitysvaiheissa*. Voidaan esimerkiksi tutkia Suomen eduskunnan sosiaalista kokoonpanoa säätyvaltiopäivien ja yksikamarisen eduskunnan aikana tai Yhdysvaltain presidentin vaikutusvaltaa Wilsonin, Coolidgen ja F. D. Rooseveltin hallituskausina. Tämä vertailu, jota voidaan

sanoa 'geneettiseksi', koska sen tarkoituksena on valaista, miten ilmiö kehittyi olosuhteiden muuttuessa, on tietenkin oleellisinta historian tutkimuksessa, mutta myös erittäin keskeinen valtio-opissa, jonka yleistyksyet voivat koskea yhtä hyvin muutoksia kuin staattisia tilanteita. Luonteeltaan tämä vertailu liikkuu saman poliittisen järjestelmän piirissä ja on siis 'intrasystemaattinen', vaikka mikään ei estä sen yhdistämistä 'intersystemaattiseen' vertailuun, jolloin rinnakkain tutkitaan esim. kahden maan kansanedustuslaitoksen sosiaalisessa kokoonpanossa tapahtuneita muutoksia tietynä ajanjaksona.

c. Kolmas mielenkiintoinen vertailevan tutkimuksen laji kohdistuu ilmiöihin, jotka *joko rakenteellisesti tai funktionaalisesti osittain eroavat toisistaan, mutta jotka jonkin olennaisen piirteen perusteella tarjoavat tästä huolimatta hedelmällisiä vertailukohteita*. Niinpä voisi Suomessa olla mielekäästä vertailla keskenään esim. äänestäjien reaktioita eduskunta-, valitsijamies- sekä kunnallisvaaleissa; toisen sopivan vertailukohteen tarjoaisivat puolueiden ja painostusryhmien tehtävät yhteiskunnassa ja julkisen mielipiteen suhtautuminen näihin molempiin. Tämänlaatuinen vertailu liikkuu useimmiten intrasystemaattisella tasolla, mutta luonnollisesti se voi myös saada intersystemaattisen luonteen. Näin tapahtuu, jos pyrimme vertailemaan esim. kansallisen ja kansainvälisen hallinnon toimintatapoja, tai jos tutkimme rinnakkain sellaisen kansainvälisen elimen kuin Pohjoismaiden Neuvoston ja Pohjolan kansallisten parlamenttien työtä. Tälle vertailumahdollisuudelle on vaikeampi laatia sopiva terminologinen käyntikortti; on kuitenkin mahdollista väittää, että vertailu tässä tapauksessa perustuu johonkin — ilmeiseen tai piilevään — 'isomorfiaan' kahden ilmiön välillä.

Vertailumahdollisuuksia on, kuten jo mainittiin, lukemattomia; useimmat niistä ovat täysin triviaaleja ja niihin joudutaan turvautumaan melkein joka askeleella tieteellisessä työssä. Mutta yllämainittuja 'kvalifioituja' vertailulajejakin tapaa usein valtio-opillisessa kirjallisuudessa. Varsinkin intersystemaattinen, kansallisten rajojen yli ulottuva vertailu on ollut tavallista viime vuosien suomalaisessa politologisessa kirjallisuudessa. Esimerkkinä teoksesta, jonka tavoitteena nimenomaan on eri kansallisten järjestelmien vertailu, on K. Killisen »Demokratia ja totaalinen sota» (1956), jossa vertaillaan siviili- ja sotilasjohdon suhdetta johtavissa suurvalloissa. Lindmanin kirjassa »Partistudier» (1957) pohditaan puolueisiin liittyviä rakenteellisia ja ideologisia seikkoja vertailevalla pohjalla. Myös teoksissa, joiden varsinainen empiirinen aineisto on koottu Suomessa, vertailua käytetään joskus tietoisesti saatujen tulosten yleispätevyyden kontrolloimiseksi. Selvimmin tämä tapahtuu Pertti Pesosen väitöskirjassa »Valitsijamiesvaalien ylioppilasäänestäjät» (1958), jossa tekijä asettaa yhdeksi tehtäväkseen »todeta, pätevätkö Yhdysvaltain ja Ison Britannian äänestäjistä seitsemässä paneelitutkimuksessa tehdyt havainnot olisimme sovellettuina myös suomalaisiin äänestäjiin nähden».⁸

Myös Martti Noposen väitöskirjassa »Kansanedustajien sosiaalinen tausta Suomessa» (1964), etsitään vastausta kysymykseen »onko oman eduskuntamme jäsenistössä havaittavissa vain omille oloillemme luonteenomaisia piirteitä ja missä suhteessa kuva suomalaisesta kansanedustajasta on sosiaalisen taustan osalta yhtäpitävä ulkomaisten parlamenttien jäsenistä tehtyjen havaintojen kanssa».⁹ Luonnollisesti myös 'geneettistä' vertailua esiintyy (esim. Noposen äsken mainitussa teoksessa), kun sitä vastoin 'isoformiaan' perustuvia vertailuja näkee käytettävän vähemmän. Mainittakoon, että Göran v. Bonsdorff, joka aikaisemmin on vertailevasti tutkinut mm. Pohjolan liberaaleja puolueita, tekee kirjassaan »Världspolitik i teknikens tidsålder» (1961) mielenkiintoisen yrityksen löytää rinnakkaisilmiöitä valtioiden sisäisessä kehityksessä ja niiden kansainvälisessä käyttäytymisessä.

Poliittisten järjestelmien vertailua

Olen jo viitannut siihen, että vertailevan tutkimuksen kohteena voivat olla minkälaiset poliittiset ilmiöt tahansa. Käsittelen lopuksi erityisen kiinnostavaa mutta samalla vaativaa vertailevan politiikan tutkimuksen haaraa, nimittäin sitä, jonka kohteena ovat laajat, suhteellisen komplisoidut poliittiset järjestelmät.

Sana 'poliittinen järjestelmä' (engl. political system) esiintyy tiheästi nykyaikaisessa valtio-opillisessa kirjallisuudessa, ja on ilmeistä, että sitä käytetään jonkin verran vaihtelevissa merkityksissä. Yleisesti voidaan kuitenkin sanoa, että poliittinen järjestelmä koostuu sellaisesta säännöllisestä inhimillisestä vuorovaikutuksesta, jonka tavoite on poliittinen.¹⁰ Tällöin tällä sanalla voidaan joko tarkoittaa kaiken poliittisen toiminnan kokonaisuutta — vastaakohtana esim. taloudellinen toiminta — tai määrättyjen yksilöiden ja ryhmien kesken tapahtuvaa poliittista vuorovaikutusta. Viimeksimainittu vuorovaikutus on usein laadultaan järjestäytynyt; niinpä kansainväliset järjestöt, suvereeniset valtiot, kunnat, puolueet, kirkot, ammattiyhdistykset ovat organisoituja poliittisia järjestelmiä. Mutta vuorovaikutus voi myös olla pelkästään 'faktillista', se voi tapahtua noudattamatta kiinteitä organisatorisia normeja. Niinpä puhutaan myös arkikielessä jonkin yhteiskunnan puoluejärjestelmästä, ja puhuttiin Euroopan valtioiden järjestelmästä 1700- ja 1800-luvuilla, jolloin näiden valtioiden väliltä yleensä puuttui kiinteätä organisatorista yhteyttä.

Olemme ohimennen viitanneet siihen, että poliittiset järjestelmät voivat olla 'eritasoisia'. Ylintä tasoa edustavat *ylikansalliset* poliittiset järjestelmät, joista kaikkein laajin on kansainvälinen oikeusyhteisö eli 'kansakuntien perhe' (family of nations), johon Euroopan suorittaman maailmanvalloii-

tuksen jälkeen käytännöllisesti katsoen koko maapallo on kuulunut. Tähän löyhään vuorovaikutuksen verkostoon on meidän vuosisadallamme syntynyt eräänlaisia »tihentymiä», kansainvälisiä järjestöjä, jotka voivat olla joko universaalisuuteen pyrkiviä tai alueellisia ja jotka edustavat paljon pitemmälle kehittyntä organisatorista vaihetta kuin kansainvälinen oikeusyhteisö sinänsä. Seuraavalla tasolla sijaitsevat *kansalliset* poliittiset järjestelmät, suvereeniset valtiot. Tälle tasolle ovat historian kuluessa kerääntyneet vahvimmat poliittiset voimavarat ja tänäkin päivänä valtiot pitävät — kansainvälisten järjestöjen kasvusta huolimatta — käsissään pääosan siitä kuuluisasta 'fyysisen pakon legitiimin käytön yksinoikeudesta', josta Max Weber aikoinaan puhui. Sen tähden on valtio edelleen politiikan tutkimuksen tärkein yksikkö. Jokaisen valtion puitteissa on kolmanneksi erinäisiä *al kansallista* tasoa edustavia järjestelmiä, jotka keskenään muodostavat monikerroksisen hierarkian, aina liittovaltioiden osavaltioista vähäpätöisiin paikallisiin hallintoyksiköihin saakka. Monet näistä yksiköistä ovat aikaisemmin nauttineet laajempaa poliittista itsenäisyyttä — jopa suvereenisuutta — joten tämä kansallinen integraatioprosessi ennustaa kehitystä, jonka tuloksena aikanaan voi olla suvereenisten valtioiden sulautuminen laajempiin — todennäköisesti alueellisiin (regionaalisiin) — järjestöihin.

Tätä 'horisontaalista' poliittisten järjestelmien jakoa täydentää toinen, 'vertikaalinen' kahtiajako. Voimme nimittäin joka tasolla tehdä eron toisaalta *julkisten viranomaisten*, toisaalta *poliittisten ryhmien* välillä.¹¹ Molemmat ovat — laajempien kokonaisjärjestelmien puitteissa — eräänlaisia osajärjestelmiä, joita voidaan analysoida samoja periaatteita noudattaen kuin niitä kokonaisjärjestelmiä, joihin ne sisältyvät. Julkisina viranomaisina toimivat sellaiset yksilöt taikka ryhmät, jotka tekevät oikeudellisesti sitovia päätöksiä eräiden 'julkisten' yhdyskuntien, kuten valtioiden ja kuntien puolesta. (Emme tässä puutu sängen vaatimaan kysymykseen, millä tavoin nämä 'julkiset' yhdyskunnat eroavat muista järjestöistä.) Poliittisiksi ryhmiksi kutsun kaikkia niitä 'epävirallisia' järjestöjä, ryhmittymiä ja yrityksiä, jotka joko tavoittelevat jäsenilleen julkisia asemia yhteiskunnassa tai yrittävät vaikuttaa julkisten viranomaisten päätöksiin. Demokraattisissa valtioissa ensiksi mainittuja sanotaan puolueiksi, viimeksimainittuja painostusryhmiksi. Poliittisia ryhmiä on lukemattomia, miljoonia jäseniä tai kannattajia käsittävistä suurpuolueista ja ammattiyhdistyksistä pieniin, mutta usein vaikutusvaltaisiin 'junttoihin' ja 'kuppikuntiin' saakka. Poliittiset ratkaisut syntyvät viime kädessä julkisten viranomaisten päätöksien muodossa, mutta käytännössä viranomaisten ja poliittisten ryhmien yhteistyön ja/tai konfliktien tuloksina.

Korostettakoon vielä, että niin viranomaisia kuin poliittisia ryhmiäkin on olemassa *kaikilla* politiikan toimintatasoilla. Tärkeimmät ovat kansallisella tasolla — siis yhden valtion puitteissa — toimivat puolueet ja painostus-

ryhmät, mutta myös kansainvälisillä poliittisilla ryhmillä — ajatelkaamme kansainvälisiä puolueita, kirkkoja tai liikeyrityksiä — ja paikallisilla ryhmillä on oman kokonaisjärjestelmänsä puitteissa huomattavaa merkitystä.

Tästä laajasta tutkimuskentästä olen lopuksi valinnut lähemmin käsiteltäväksi yhden sektorin, nimittäin kansallisten poliittisten järjestelmien vertailevan tutkimuksen. Nämä järjestelmät ovat edelleen ensisijaisen tärkeitä, ja kun puhutaan poliittisista järjestelmistä ilman tarkempaa määrittelyä, ajatellaan tavallisesti juuri niitä.¹² Poliittisia järjestelmiä voidaan yleensä tarkastella monelta eri näkökannalta: voidaan tutkia järjestelmässä vallitsevia valtasuhteita, järjestelmän puitteissa esiintyviä poliittisia tapahtumasarjoja (prosesseja) tai järjestelmän rakenteeseen vaikuttavia muutosprosesseja. Näihin eri tutkimustapoihin en puutu tässä, yhtä vähän kuin pyrin kehittämään omaa luokittelua tätä alaa varten. Rajoitun koskettelemaan eräitä tärkeitä vaiheita siinä tieteellisessä kehityksessä, jonka kohteena on ollut nimenomaan kansallisten poliittisten järjestelmien vertaileva tutkiminen.

Poliittisten järjestelmien tutkimuksen kehitysvaiheita

Poliittisten, nimenomaan kansallisten, järjestelmien vertaileva tutkimus on vanhaa perua. Aristoteleesta Machiavelliin, Bodiniin ja Montesquieuhun ovat empiirisesti asennoituneet poliittiset ajattelijat aina ottaneet huomioon vertailevan tutkimuksen heille antamat opetukset, joskus järjestelmällisesti keräten ja luokitellen havaintojaan, joskus tyytyen verraten pintapuolisiin ja aforistisiin huomautuksiin. Oman vuosisatamme hallitsevat hahmot tällä alalla ovat olleet James Bryce (myöhemmin lordi Bryce) ja Max Weber. Heistä Bryce edusti puhtaaksi viljeltyä politiikan tutkimusta sille ominaisine kysymyksenasetteluineen. Hänen kirjallinen toimintansa huipentui kaksiosaiseen teokseen 'Modern Democracies' (1921; myös suomennettu nimellä 'Nykyajan kansanvaltoja'). Kilpailien eritoten amerikkalaisen Lowellin kanssa Bryce kuului empiirisen politologian uranuurtajiin, joiden pyrkimyksenä oli esittää poliittinen elämä sellaisena kuin se todellisuudessa kehittyy — eli, käyttäen Walter Bagehotin sanoja vuodelta 1867: he pyrkivät korvaamaan tähänastisen 'kirjallisen teorian' (*the literary theory*) politiikasta sen 'karkean käytännön' (*rough practice*) kuvaamisella. Brycen pääteoksen lukeminen tarjoaa vielä tänäkin päivänä lukijalleen vaikuttavan elämyksen. Sen ajatusmaailma ei ole erityisen rohkea; pikemminkin se on sovinnainen ja varovainen. Mutta Brycen pitkäaikainen kokemus, hänen varma empiirinen otteensa ja hänen omakohtaiset havaintonsa niistä maista, joita hän käsittelee, antavat hänen teokselleen klassikon aseman.

Brycen ulottuvilla eivät tietenkään olleet ne lukuisat tilastolliset ja muunlaiset asiatiedot, jotka nyt ovat jokaisen tutkijan käytettävissä, joka haluaa

syventyä sellaisiin seikkoihin kuin kansalaisten osallistumiseen politiikkaan, valitsijoiden äänestysratkaisuihin tai mielipidemuodostuksen mekaniikkaan. Tästä huolimatta Brycen metodinen ote on yleensä varma. Mielenkiintoista on havaita hänen teoksensa rakenne. Teoksen ensimmäiset luvut omistetaan käsitteiden määrittelyille sekä eräille yleisille havainnoille, joista muutamien voidaan väittää toimivan alkeellisina tutkimushypoteeseina. Sitten seuraa kuuden demokraattisen valtiomuodon empiirinen tarkastelu, jonka jälkeen kirja päättyy laajaan osaan, jossa Bryce pyrkii yleistämään saamansa tutkimustulokset. Bryce on myös tietoinen niistä metodisista vaikeuksista, joita jokainen vertaileva tutkimus kohtaa. Hän on kuitenkin sitä mieltä, että yhteiskunnallisten ilmiöiden loputtomien vaihtelujen takana on yksi vakio: *Human Nature*. Poliitiikka ja sen tutkimus, hän päättelee, perustuvat tämän takia psykologiaan, jonka tuntemusta »eniten tarvitaan ihmisen elämässä». ¹³ Luottaen tähän lopulliseen takeeseen siitä, ettei invarianssien etsintä ole etukäteen tuomittu epäonnistumaan, hän ryhtyy sen jälkeen vertailemaan keskenään tutkimiaan poliittisia järjestelmiä, pyrkien näin erottamaan tilapäiset poliittiset ilmiöt niistä piirteistä, jotka muodostavat »the normal and permanent habits and tendencies in a democracy and of a democratic community as a whole». ¹⁴

Brycelle ovat — tehdäksemme vielä yhteenvedon — seuraavat piirteet erityisen kuvaavia: 1) Hän pyrkii ehdottomaan realismiin; vertailemallaan poliittisia järjestelmiä keskenään, hän kiinnittää määrätietoisesti huomiota todellisiin olosuhteisiin syrjäyttäen muotoseikat. 2) Hänen mielenkiintonsa keskittyy etupäässä kehittyneisiin länsimaisiin demokratioihin, joskin hän omistaa luvun Latinalaiselle Amerikalle — etsien sikäläisen demokratian epäonnistumisen syitä sekä kuvaillen niitä orastavia kansanvaltaistumisen merkkejä, jotka silloin olivat havaittavissa tuossa maanosassa — sekä pohtii kysymystä demokratiasta ja 'takapajuisista roduista'. 3) Hänen tavoitteensa eivät ole yksinomaan tietopuolisia, vaan myös moraalisia; hänen poliittiset arvostuksensa, jotka hän esittää peittelemättömästi, heijastavat kauttaaltaan länsimaista vapaamielistä traditiota, ja hän asettaakin yhdeksi päämääräkseen tutkia, missä olosuhteissa demokratia saadaan toimimaan parhaiten ja miten sille ominaiset rappeutumisilmiöt voitaisiin torjua.

Max Weberin vaikutus politiikan tutkimiseen ei ollut välittömästi yhtä tuntuva kuin Brycen; hänen pääteoksensa käännettiin vasta vuosikymmeniä myöhemmin englanniksi, ja hänen tärkeimmät lisänsä politiikan teoriaan katkeytyivät hänen jälkeensä jääneeseen suurteokseensa 'Wirtschaft und Gesellschaft' (1922). Mutta Weberin vaikutusvalta on viime vuosina ollut sitä tuntuvampi ja se on edelleen selvästi kasvamaan päin. 'Wirtschaft und Gesellschaft' ei varsinaisessa mielessä ole 'vertaileva' teos, mikäli tällä sanalla

tarkoitetaan joidenkin tiettyjen järjestelmien suhteellisen yksityiskohtaista empiiristä tarkastelua: se on suurisuuntainen teoreettinen yleisesitys, jossa empiirisiä havaintoja käytetään lähinnä esimerkkeinä. Tästä huolimatta teosta ei sovi sivuuttaa tässä yhteydessä, sillä sen ajatusmaailman rikkaus ja sen avaamat laajat perspektiivit ovat vuosikymmeniksi eteenpäin hedelmöittäneet nimenomaan vertailevan tutkimuksen metodeja.

Jos haluamme Weberinkin kohdalla kiteyttää hänen teoksensa nimenomaan aiheemme kannalta tärkeät peruspiirteet muutamiin lauseisiin, voimme todeta seuraavaa: 1) Weber on, kuten Bryce, täysin empiirisesti asennoitunut; kantilaiseen koulukuntaan kuuluvana ajattelijana hän kuitenkin toisella tavalla korosti havainnoitsijan (tutkijan) itsenäistä luovaa osuutta tieteellisessä prosessissa. Tämä tulee selvimmin näkyviin hänelle ominaisessa Verstehen-käsitteessä, sekä myös ns. ihannetyyppien tärkeässä asemassa hänen tieteellisessä rakennelmassaan. Weber on tästä syystä nykyisen yhteiskuntatieteen kannalta katsoen paljon läheisempi hahmo kuin Bryce, jota usein (joskus liioitellenkin) pidetään 'raa'an' empirismin edustajana; nykyajan käsitys teorian tärkeydestä polveutuu huomattavalta osalta juuri Weberistä. 2) Weberin teokselle on luonteenomainen sen laaja historiallinen tausta; nykyajan yhteiskuntamuotoja vertaillaan siinä esim. feodaalisen ja absolutistisen aikakauden ilmiöihin, minkä lisäksi myös ei-eurooppalaiset kulttuurit otetaan suhteellisen usein huomioon. 3) Weberin teokselle on ominaista se tarkka ero, minkä hän tekee tieteellisen totuuden etsimisen ja yksilön subjektiivisten tarpeiden värittämän käytännöllis-poliittisen toiminnan välillä; sen tähden hänen tieteelliseen pääteokseensa ei liity minkäänlaista näkyvää poliittista tendenssiä eikä yleensä käytännöllisiä pyrkimyksiä. Tässäkin hän poikkesi klassillisesta anglosaksisesta traditiosta, johon on aina empirian lisäksi kuulunut myös selvästi ilmaistu poliittinen paatos.

Jos tätä taustaa vastaan tarkastelemme vertailevan tutkimuksen kehitystä politiikan alalla, on ensinnäkin todettava, että Brycen luoma esikuva vaikutti voimakkaasti seuraavien vuosikymmenien tuotantoon. Sellaiset teokset kuin R. M. Mac Iverin 'The Web of Government', Herman Finerin 'The Theory and Practice of Modern Government' ja C. J. Friedrichin 'Constitutional Government and Democracy' pysyivät suurin piirtein hänen viitoittamissaan rajoissa. Maantieteellisesti ne olivat edelleen selvästi 'eurosentrisiä' — pääpaino oli siis Länsi-Euroopan ja Pohjois-Amerikan demokratioissa — ja kysymyksenasettelu oli kokonaan liberalismiin ja demokratian ihanteiden värittämä. Sellainen yksinäinen susi kuin Weimarin tasavallassa vaikuttaneen Hermann Hellerin v. 1934 Hollannissa julkaistu 'Staatslehre' poikkesi monessa suhteessa ajan muista teoksista, mutta tämä raskaasti teoretisoiva teos jäi vaille laajempaa vaikutusta.

Kehityksen kulku kuitenkin vaikutti siihen suuntaan, ettei länsimainen demokratia enää voinut pysyä valtio-opin ainoana keskeisenä objektina. Totalitaaristen valtioiden nousu 1930-luvulla ja siihen yhtynyt 'demokratian kriisi' teki välttämättömäksi tutkia olosuhteita, jotka ketjureaktion tapaan synnyttivät eri osissa maailmaa vallankumouksia, yhden puolueen järjestelmiä ja diktatorista vallankeskitystä. Tärkein vertaileva teos tältä alalta lienee Friedrichin ja Brzezinskin 'Totalitarian Dictatorship and Autocracy' (1956), mutta tätä ja monia vastaavanlaisia analyysyjä luettaessa on muistettava, että tilanteessa, jolloin totalitaarisia diktatuureja pidetään demokratian vaarallisimpina kilpailijoina, puhdas asiallinen kirjoittelutapa helposti kärsii poliittisesti väritetystä polemiikista. Joka tapauksessa erittäin laajaksi paisunut 'sovjetologinen' sekä yleensä kommunismia ja muita liberalismia vastaan tähdättyjä liikkeitä analysoiva kirjallisuus on vaihtelevasta tasostaan huolimatta sanomattomasti rikastuttanut poliittista ajatteluumme.

Ratkaisevan sysäyksen aihepiirin laajentamiseksi sekä osittain myös metodin parantamiseksi antoi kuitenkin vasta 1950-luvun loppuvuosina alkanut ei-eurooppalaisten valtioiden nopea esiinmarssi. Tällä alalla on jo syntynyt laaja sekä deskriptiivinen että systematiikkaan pyrkivä kirjallisuus, joka toistaiseksi huipentuu Gabriel Almondin ja James Colemanin julkaisemaan kokoomateokseen 'The Politics of the Developing Areas' (1960). Alikehittyneiden maiden valtioiden vertaileva tutkiminen on monessa suhteessa erittäin tärkeä uusi askel länsimaisessa politologiassa. Ensinnäkin se luonnollisesti tarjoaa teoreettiselle yleistyksille sangen laajan, tähän saakka riittävästi tunnetun aineiston. Mutta se tekee myös tähänastisen käsitteistömme osittaisen tarkistamisen välttämättömäksi; olemme edelleen liian orjamaisesti käsitteillä, jotka on luotu yksinomaan länsimaisen demokratian tutkimista varten ja jotka eivät aina ole käyttökelpoisia todellisessa 'yleisessä valtio-opissa', joka sulkee piiriinsä muitakin poliittisia elämänmuotoja. Almondin johdatus äsken mainittuun teokseen on tältä näkökannalta mielenkiintoinen, joskin monet politiikan alat jäävät sen luoman viitekehysten ulkopuolelle. Kuvaavaa on, että mm. virallisen valtiokoneiston systematiikka supistuu kuivaan yritykseen varustaa Montesquieun kolme 'valtiovaltaa' uusilla nimikkeillä. Toinen teoreettisesti tärkeä seikka on, ettei kehityksissä ole mahdollista tutkia ainoastaan saman kulttuurin puitteissa esiintyviä poliittisia murrosilmiöitä, vaan täysin eri kulttuurien kohtaamisesta aiheutuneita valtavia friktioita. Näille poliittisille järjestelmille erikoinen piirre on myös niiden nopea muuttuminen ja tähän liittyvä heikko sisäinen stabiliteetti. Politologiassa tähän saakka hallitsevat staattiset mallit eivät näy erityisen hyvin soveltuvan näitä järjestelmiä tutkittaessa. »The striking feature of modern political phenomena in Africa is their transitional character», kirjoittaa Coleman. »This compels us in our political analysis to focus upon

patterns of change, to employ developmental models rather than equilibrium models». ¹⁵

Almondin ja Colemanin teos saanee merkitystä lähinnä rohkeana pioneeriteoksena, jonka empiirinen sisältö jo olosuhteiden kehityksen johdosta nopeasti vanhenee. Paljon suurempaa merkitystä ennustan toiselle äsken ilmestyneelle suurteokselle, joka sekin on alallaan uraauurtava. Tämä on S. N. Eisenstadtin 'The Political Systems of Empires' (1963). Eisenstadtin tavoitteena on ankaran systematiikan pohjalla vertailevasti tutkia valtiomuotoa, joka ns. historiallisella ajalla on ollut ehkä tavallisin ja myös tähän saakka vaikutusvaltaisin, ja jolle hän antaa verraten kömpelön nimen 'the historical bureaucratic empire'. Tämä valtiomuoto on esiintynyt kaikissa kulttuuripiireissä, ja näin ollen valtava vertailuaineisto tarjoutuu tällä alalla tutkijalle — aineisto, joka ulottuu Kiinasta ja Intiasta Lähi-Idän lukuisten valtakuntien, Persian, Rooman ja Bysantin kautta yksinvaltiuden kauden Eurooppaan ja sen luomiin siirtomaaimperiumeihin. Siitä huolimatta, että voidaan asettaa kyseenalaiseksi analyysi, joka ei — kuten esim. modernin demokratian erittely — rajoitu joihinkin vuosikymmenein, vaan pyrkii peittämään mitä erilaisimpia ilmiöitä kautta vuosituhansien, tämä teos voi tuskin jäädä vaille ratkaisevaa merkitystä valtio-opin kehityksessä. Mielenkiintoista on, että Eisenstadt käsittää virkamiesvaltaisen ruhtinaallisen absolutismin eräänlaiseksi kriisi- ja poikkeuskauden ilmiöksi, joka syntyy yhteiskunnan siirtyessä traditionalismista modernisuuteen ja joka säästää valtiollisen organisaation itsenäistymistä primitiivisen yhteiskunnan helmasta; tässä suhteessa hän vertaa niitä sellaisiin 'ylimenojärjestelmiin', jotka ovat syntyneissä tämän päivän uusissa valtioissa. ¹⁶

Kaikki nämä yritykset viittaavat siihen, että poliittisten järjestelmien vertaileva tutkimus on vapautumassa kivettyneestä tilastaan ja siirtymässä uuteen, aluksi ehkä hapuilevaan mutta ylen mielenkiintoiseen vaiheeseen. Sen aihepiiri on tavattomasti kasvanut ei vain intensiiviseen suuntaan — siis siten, että on ryhdytty tutkimaan entistä tehokkaammin teknillisin varustein sinänsä jo tuttua aihepiiriä — vaan myös ekstensiivisesti, siten että tähän saakka laiminlyödyt maantieteelliset ja historialliset ulottuvuudet otetaan entistä enemmän huomioon. Olemme tieteellisen kehityskauden kynnyksellä, jonka kuluessa ehkä joudumme toteamaan, että monet peruskäsityksistämme ovat olleet 'provinsialistisia', oman poliittisen ympäristömme värittämiä, ja että monet tähän saakka varmoina pidetyt totuudet kaipaavat tarkistusta. Mutta korvaukseksi meille tarjoutuu mahdollisuus ensi kerran luoda itsellemme poliittinen maailmankuva, joka vähitellen sulkee piiriinsä koko ihmiskunnan, sen menneisyyden, sen nykyisyyden ja — sikäli kuin tietemme mahdollisuudet tehdä ennusteita paranevat — joitakin pilkahduksia sen tulevaisuudestakin.

LÄHDEVIITTEET

- 1 Esimerkkinä tämän termin levinneisyydestä Euroopan mannermaalla mainittakoon Saksan liittopäivien puhemiehen Eugen Gerstenmaierin äsken 'Der Spiegel'ille' myöntämä haastattelu, jossa hän mm. sanoo: »Ich warte... auf eine... Vorlage der deutschen Wissenschaft, der deutschen Politologen, der deutschen Staatsrechtler...». Sana »politologue» esiintyi usein myös avajaispuheessa, jonka Sveitsin valtiotieteellisen yhdistyksen puheenjohtaja, M. Ruffieux, piti IPSA:n kongressissa syyskuussa 1964. — Kts. myös kirjoitustani »Politologiska perspektiv», Hbl. 8. 3. 1964.
- 2 Nagel, *Some Issues in the Logic of Historical Analysis*, teoksessa Gardner (ed.), *Theories of History*, s. 375.
- 3 Key, *Politics, Parties, and Pressure Groups*, 4. painos, 1958, s. 281.
- 4 Vrt. esim. Easton, *The Political System*, s. 52 ss. ja Meynaud, *Introduction à la science politique*, s. 34 ss.
- 5 Leonardon käyttämään vertauskuvaan on kiinnittänyt huomiotani Lars Wahlbeck, joka käyttää sitä mottona väitöskirjassaan »Om inkomstnivåns geografi i Finland», ss. 26 ja 135.
- 6 *Contemporary Political Science*, julk. UNESCO, s. 4.
- 7 Popper, *The Open Society and Its Enemies*, II, s. 216 ss. (Paperback ed., Routledge & Kegan Paul 1962).
- 8 Pesonen, *Valitsijamiesvaalien ylioppiläsääntäjät*, s. 22 s.
- 9 Noponen, *Kansanedustajien sosiaalinen tausta Suomessa*, s. 20.
- 10 Tämä määritelmä niveltyy yleiseen sosiologiseen määritelmään, jonka mukaan sosiaalinen järjestelmä tarkoittaa »että ihmiset ovat verrattain pysyvässä vuorovaikutuksessa toisiinsa ja vuorovaikutuksessaan ottavat huomioon toistensa odotuksia». Alldardt—Littunen, *Sociologia*, 3. pain., s. 7.
- 11 Nousiainen käyttää kirjassaan »Suomen poliittinen järjestelmä» käsitteparia »viralliset laitokset» ja »poliittiset voimat» tarkoittamaan samaa perusvastakohtaa.
- 12 On syytä huomauttaa siitä, että sana »poliittinen järjestelmä», mikäli se tarkoittaa nimenomaan jonkin valtion sisäistä poliittista järjestelmää, olisi esim. ranskaksi ja ruotsiksi käännettävä sellaisilla termeillä kuin »régime politique» ja »politisk regim». Englanniksi sana »political regime» ei ole yhtä luonteva, vaan »political system» peittää sekä laajemman että suppeamman käsitteen.
- 13 Bryce, *Modern Democracies* I, s. 17. — Kotimaisista demokratiaa koskevista vertailevista teoksista mainittakoon Jansson, *Frihet och jämlikhet* (1952), joka käsittelee nykyajan demokratioita, sekä Tarkiainen, *Demokratia*. Antiikin Ateenan kansanvalta (1959).
- 14 Bryce, *mt.*, s. 21.
- 15 Almond—Coleman, *The Politics of the Developing Areas*, s. 270.
- 16 Eisenstadt, *The Political Systems of Empires*, s. 4.